

Білорусь - від російського протекторату до незалежності

Статтю присвячено огляду історії, передумов та перебігу протестів в Білорусі, надано прогноз розвитку ситуації та рекомендації щодо управління конфліктом.

Масові протести в Білорусі стали ключовою подією в політичному і соціальному житті Європи в другій половині 2020. Попри те, що вони вкладаються в загальний тренд глобальних соціальних трансформацій, вони мають свою особливу специфіку, обумовлену локальною соціальною, цивільною, економічною, правовою і політичною кон'юнктурою, яку безперечно, треба брати до уваги при виробленні політичних рішень щодо управління конфліктом, що виник в результаті фальсифікації результатів президентських виборів.

Формування диктатури

Після колапсу радянського блоку в Білорусі, на відміну від України, не склався націонал-комуністичний компроміс. У 1994 році, використовуючи антикорупційну риторичку і російську підтримку, президентські вибори виграв Олександр Лукашенко. Через два роки президентства, провівши з російської допомогою незаконний референдум, йому вдалося узурпувати владу, фізично ліквідувавши опонентів з Конституційного суду і парламенту і переписавши Конституцію країни в напрямку суперпрезидентської республіки¹.

Лукашенко зупинив приватизацію, замінив національну символіку дещо зміненою радянською, яка була нав'язана штучно, і навіть поміняв дату святкування Дня Незалежності, приурочивши її до моменту входу Червоної армії в Мінськ. У 1999 році він підписав у Москві Договір про створення спільної держави з РФ², перетворивши країну на фактичний протекторат Москви, проте замкнувши всі процеси поглинання на собі, уклавши таким чином персональну унію (подібну режиму Кадірова в Чечні). Це дало йому можливість постійно виторговувати ресурси у Кремля, залишаючи за собою право на останній крок в поглинанні, що робило його для Москви незамінним. Лукашенко повністю зачистив політичне поле, перетворивши всі демократичні інститути на їхню імітацію.

Білоруська опозиція продовжувала боротьбу, але була відтісна на маргінес в суспільному житті. Лідерів та активістів опозиції вбивали, садили в тюрми, ламали психологічно і підкуповували. Поступово в суспільстві склалася тоталітарна рівновага між Лукашенко, істеблішментом, опозицією і суспільством. Лукашенко гарантував істеблішменту збереження соціалістичного способу господарювання за рахунок підтримки Москви, давав надію опозиції, що він все-таки не підпише документи про повне поглинання країни Російською Федерацією і не перетворить політичний устрій країни в зовсім відверту диктатуру. Він двадцять років

¹ Аналіз референдуму 1996 проведений Білоруським Гельсінським Комітетом, наведено, зокрема, в Незаконны рэфэрэндум 1996 г.: дэталёвы аналіз парушэньняў. *Гадавік Рады БНР*, (2017, Nov 24). Retrieved from <https://www.radabnr.org/belarus-referendum-1996-illegal-analysis/>

² Див текст на Договір о создании Союзного государства. (1999, Jan 12.). *Информационно-аналитический портал Союзного государства*, Retrieved from <https://soyuz.by/dogovor-o-sozdani-soyuznogo-gosudarstva>

обіцяв РФ об'єднати фінансову систему і увійти в «рубльову зону», але так і не зробив цього. Водночас, у військовому відношенні Білорусь фактично була включена до складу РФ.

У 2007 Лукашенко заявив, що бачить своїм наступником позашлюбного сина, якому на той момент виповнилося три роки. На відміну від українського Януковича, якого цікавило тільки особисте збагачення, Лукашенко захопився ідеєю перетворення інституту президента в спадкову абсолютну монархію, подібно Гейдару Алієву, який правив Азербайджаном з радянських часів і передав владу своєму синові Ільхаму.

Президентські вибори як тригер протестів

Позаяк всі демократичні інститути в Білорусі було перетворено на імітацію, єдиним подразником політичної активності були президентські вибори. У 2010 фальсифікація виборів викликала протести «Площа-2010», в яких взяло участь до 60 тисяч осіб. Опозиція намагалася копіювати український досвід протестів, який є абсолютно непридатним в умовах протекторату. Збори людей на площі тільки спрощували завдання силовиків і ізолювали протестуючих від основної маси людей³. Четверо кандидатів у президенти після розгону протестів були заарештовані і отримали тюремні терміни. Є дані, що частина лідерів опозиції тоді координувалася з адміністрації Лукашенка, а деякі кандидати підтримувалися Кремлем.

Вибори-2015 пройшли для Лукашенко досить гладко, всі можливі конкуренти відбували терміни, але тоді вперше з'явилася жінка - опонент Лукашенко, - Тетяна Короткевич⁴. Лукашенко вдалося уникнути протестів і міжнародної ізоляції, що дозволило йому виступати (псевдо) посередником в російсько-українській війні.

Перед виборами-2020 Лукашенко зачистив політичне поле з особливою завзятістю. Кандидатів, що вони подали документи на реєстрацію, було превентивно запроторено до в'язниці ще до виборів. У тому числі було посаджено блогера Тіхановського, який навряд чи міг розглядатися як реальний конкурент. Тим більше, реальним конкурентом не розглядалася його дружина, і тому вона все ж була зареєстрована кандидатом.

Особливістю Виборів-2020 стало руйнування тоталітарної рівноваги, про яку було згадано вище. Слабшаюча під санкціями РФ вже не може забезпечити білоруський істеблішмент достатніми ресурсами і вимагає повної ліквідації суверенітету, що є неприйнятним для національно-орієнтованих білорусів. Все це призвело до того, що Лукашенко програв «вибори» навіть за своїми нечесними правилами. За повідомленням дослідників⁵, вибори було фактично скасовано, а результат намальовано «зі стелі». Більшість ТВК навіть не вивісили протоколи результатів голосування, бюлетені було знищено наступного дня, а результати було оголошено без прес-конференції, простим повідомленням на сайті.

Відсутність підтримки Лукашенко можна бачити за динамікою протесту: у диктатора відсутні опорні регіони, як це було, наприклад, у Януковича, а мітинги на підтримку влади збирають примусово за рознарядками бюджетників.

³ Наративи учасників та аналіз подій наведено в Синюк Катерина, Чуденцов Владимир, (2012, Dec 19). Площадь-2010 глазами участников. Зачем они туда шли и почему протестовали?, *TUT.BY*, Retrieved from <https://news.tut.by/politics/325761.html?c>

⁴ Див результати в ЦИК Беларуси опубликовал окончательные итоги выборов Президента. (2015, Oct 16). *БЕЛТА - Новости Беларуси*, Retrieved from <https://www.belta.by/politics/view/tsik-belarusi-utverdili-itogi-vyborov-prezidenta-166921-2015/>

⁵ Див, наприклад, Wolfson Yura, (2020, Aug 30). По итогам выборов в Беларуси. *Facebook*, Retrieved from https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3197003953682144&id=100001177119262

Революція

Повна зачистка політичного поля зіграла з Лукашенком злий жарт. Протести, які почалися 9 серпня, координувалися не політичними силами, а телеграм-каналом NEXTA⁶, адміністратори якого знаходяться поза зоною досяжності російських/білоруських спецслужб. Варто згадати, що українським Євромайданом кілька місяців керували парламентські партії, які діяли більше в логіці передвиборної боротьби за місця в парламенті, аніж в логіці революції.

Канал NEXTA почав протести дуже грамотно (можливо, випадково). Перші акції були призначені на вечірній час, був заклик ховатися в під'їздах будинків в разі атаки силовиків. Ввечері та вночі силовики почуваються більш розкуто, це призвело до численних актів агресії з боку міліції і спецслужб 9-11 серпня. На відміну від «Площі-2010», маса білорусів зіткнулася з насильством прямо у своїх подвір'ях, саме тоді і відбувся перелам у громадській думці. Під час попередніх протестів білоруси могли відчувати себе в безпеці, просто не виходячи на площі, і могли відмежувати себе від «змагаров» (націоналістів), але після 10 серпня це почуття зникло.

Перший масовий мітинг в неділю зібрав 200 тисяч людей в Мінську і десятки тисяч в містах по всій Білорусі. Якщо екстраполювати чисельність населення, це еквівалент мільйонному мітингу в Києві, який збирався всього один раз, після побиття студентів. У мітингах одночасно взяло участь близько 5% білорусів, це практично граничні значення для мітингової активності, що дозволяє говорити про повноцінну національну революцію, яка носить демократичний і антиколоніальні характер.

Дуже важливим показником є те, що єдиним прапорами протесту є національна символіка, заборонена Лукашенко. Тут можна провести паралелі з 1989 роком, коли в Румунії та Угорщині символами революції стали національні прапори з вирізаними гербами радянських сателітів. Загалом, статус сучасної Білорусі дуже схожий на статус країн Варшавського блоку, і при аналізі процесів доречно порівнювати їх з «оксамитовими революціями» 1989 року. Штучний червоно-зелений прапор, нарівні з «колорадськими» прапорами і самотніми триколорами з'являється виключно на про-лукашенківських заходах, організованих владою.

Особливістю координаційної роботи NEXTI є суворя економія сил протесту. Великі мітинги проводяться по неділях, провокуючи диктатора на публічне брязкання зброєю. Під час мітингів протестувальники отримують заряд ейфорії на тиждень і надію на зміни. Багатьом цього не вистачає, недарма на вулицях Мінська можна чути гасло «Кожен день!» із закликом до перманентних протестів. Однак, таке дозування дозволяє економити сили для гри в довгу, до повного виснаження ресурсів влади. Тимчасові перепочинки постійно використовує російська пропаганда, нав'язуючи думку про «загасання протестів».

Координаційна рада опозиції висунула три головні вимоги:

- Звільнення затриманих,
- Покарання винних в незаконних репресіях силовиків,
- Відставка Лукашенко.

У проміжку між масовими мітингами в країні відбувається дуже багато важливих процесів. Координаційна рада через NEXT'у ініціювала процедуру відкликання депутатів всіх рівнів: така можливість прописана в білоруській Конституції. Активні люди збирають підписи за відкликання депутатів по своїх округах, і це є дуже важливим для політичної структуризації

⁶ Новости, аналитика, инсайды по Беларуси. *Канал NEXTA*. Retrieved from https://t.me/s/nexta_tv

суспільства на майбутніх вільних парламентських виборах. Фактично, політична структура Білорусі зараз створюється заново. Крім цього, проводяться різноманітні акції: страйки, ланцюги солідарності, акції саботажу, вихід з членів провладних організацій, війна прапорів, велика кількість культурних креативних акцій проти режиму.

Ознаками повноцінної революції в Білорусі є:

- Залучення в протест всіх страт суспільства, від робітників, студентів і медиків до футболістів, журналістів та інше;
- Масова відмова білоруських журналістів від роботи на режим, що завжди віщувало падіння режиму. Москва висадила десант своїх пропагандистів, що відіграло свою негативну роль на тлі багаторічної примусової русифікації білорусів;
- Страйковий рух, що стає можливим і ефективним інструментом через переважаючу частку державних підприємств;
- Тотальне використання народом забороненої національної символіки та ігнорування державної;
- Паніка у диктатора, залучення проти мирних протестів армії, введення бронетехніки в столицю, поява диктатора з автоматом в руках.

У сукупності, це не залишає жодних шансів Лукашенко утриматися при владі без підтримки ззовні. Єдиною опорою диктатора зараз є силові органи і частково армія, інфільтрована за довгі роки протекторату російськими офіцерами.

Окремо слід сказати про «війну символіки». Це в буквальному сенсі війна без лапок, режим виставив армію для охорони радянських пам'яток від народу з національною символікою, зараз радянські монументи обтягнуті загородами з колючого дроту, їх захищають солдати з бойовими автоматами⁷.

Стратегія Кремля

Москва розпочала підготовку до можливих силових дій проти Білорусі ще до «виборів». За два тижні до подій через колаборантів в Офісі президента Зеленського (Єрмак) було встановлено повне перемир'я на східному фронті, що дозволило РФ вивільнити дешеву силу ідеологічно накачаних радянською пропагандою терористів Донбасу для перемикання всіх ресурсів на Білорусь⁸.

Однак, потужність протестів, національна революція в Білорусі застала Москву зненацька. На початку штатні пропагандисти Кремля посилали різноспрямовані сигнали, від ідеї необхідності заміни Лукашенко до його безумовної підтримки.

На страйк білоруських журналістів Кремль відреагував відправкою десанту російських «журналістів» і медійників з Russia Today на двох літаках, а також фахівців з пропаганди⁹. Це

⁷ Див, наприклад, Міністр оборони РБ Виктор Хренин обратился к белорусам. (2020, Aug 23). YouTube, АТН: новости Беларуси и мира. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=oaTpYVZdB0w>

⁸ Як це описано в Активисты сообщают об отправке боевиков из ОРДЛО в Беларусь – СМИ. (2020, Aug 25). *Украинская правда*, Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/08/25/7264143/>

⁹ Засоби впливу та їхня результативність описано, зокрема, в Любимцева Анна, (2020, Nov 16). Переломить оппозиционные настроения в Беларуси должен десант российских пропагандистов. Ну и как, получается? *Meduza*. Retrieved from <https://meduza.io/feature/2020/11/16/perelomit-oppozitsionnye-nastroeniya-v-belarusi-dolzhen-desant-rossijskih-polittechnologov-nu-i-kak-poluchaetsya>

різко змінило стиль подачі державного Білоруського телебачення. До речі, новини зараз розповідають диктори, ім'я яких не вказується в титрах!

27 серпня Путін нарешті визначився з підтримкою Лукашенко¹⁰, заявив про створення поліцейських сил, готових для окупації. Лукашенко заявив про готовність проведення конституційної реформи, нав'язаної йому Кремлем.

Стратегія Москви є досить прозорою, і її можна описати наступними пунктами:

- Допомога Лукашенко і примушення його до передачі влади проросійським силам, які Кремль тільки планує створити. Для цього потрібна конституційна реформа. У цьому ключі слід розглядати заяву опозиціонера Віктора Бабарика про створення партії «Разом»;
- Модерування діалогу Лукашенко з кишеньковими проросійськими силами, якщо Лукашенко піде на нього;
- Примус знесилоного Лукашенко до повного аншлюсу;
- За необхідності, фізична ліквідація Лукашенко;
- Провокування керованого хаосу, повна окупація Білорусі.

Як і у випадку з Кримом, не варто очікувати від Путіна раціональних дій щодо Білорусі. Біло-червоно-біла Білорусь руйнує реваншистські устремління Кремля по відновленню СРСР самим фактом свого існування, «обнуляючи» всю політику путінського періоду. Про паніку в Кремлі побічно свідчить факт отруєння Навального, як одного з можливих кандидатів на заміну Путіну. Заради божевільних ідей «русского міра» в Кремлі не зупиняться ні перед чим, оскільки протекторат Білорусі був вітриною цього світу, подібно до того, як НДР була вітриною Варшавського блоку.

Що цікаво, в якості помилок Лукашенко розмовні голови Кремля називають його недостатню проросійськість, загравання з Європейським Союзом. На тактичному рівні дорікають Лукашенку тим, що він не створив загонів своїх тонтон-макутів, за зразком венесуельських «колективос» або українських «тітушок», а зробив ставку на кадрових силовиків.

Прогноз

Білорусь є моноетнічною країною в більшій мірі, ніж Україна. Багаторічна русифікація призвела практично до втрати рідної мови, але не до втрати самоідентифікації, білоруси дуже сильно відрізняються від росіян і усвідомлюють себе окремим народом. В цьому відношенні не слід боятися короткочасної окупації Білорусі військами РФ. Поліцейська акція РФ в Білорусі нічого не дасть, окрім ненависті до Москви. Білоруси ментально є більшою мірою європейці, ніж українці, а союз з РФ був нав'язаний їм штучно брутальною силою.

Нема жодних підстав вважати, що Лукашенко зможе здійснити свою мрію - передати владу своєму синові, якому зараз 16 років. Лукашенко втратив довіру свого істеблішменту, він сам не довіряє нікому і діє панічно, роблячи помилку за помилкою. Шансів утриматися своїми силами у нього немає. У краху його режиму зацікавлені керівники середньої ланки, які можуть взяти участь у приватизації підприємств, цим може також пояснюватися масовість страйків.

¹⁰ Аналіз наративів пропаганди наведено, наприклад, в Yeliseyev Andrei (2020, Nov 19). Pro-Kremlin Propaganda in Belarus: Classification of Narratives. *iSANS - International Strategic Action Network for Security*, Retrieved from <https://isans.org/analysis-en/reports-en/pro-kremlin-propaganda-in-belarus-classification-of-narratives.html>

Як не дивно, свої інтереси є у Китаю, з яким дружив Лукашенко і надавав свою країну для послуг транзиту.

Національне пробудження білорусів, одного разу почавшись, не може бути зведене нанівець; жорстке придушення або окупація тільки посилять протидію і прискорять протести. Москва зі свого боку теж не залишить їх у спокої і буде втручатися усіма силами.

Оптимальною стратегією на сьогодні є:

- Превентивні санкції проти Москви за готовність до окупації і втручання в справи суверенної держави;
- Усунення Москви від будь-яких переговорів про майбутнє Білорусі;
- Повна ізоляція режиму Лукашенка, як нелегітимного і тимчасового;
- Підтримка страйкуючих і протестувальників;
- Використання національної білоруської символіки замість штучної державної в публічному дискурсі і медіа;
- Допомога в підготовці передачі влади, вільних президентських і парламентських виборів під міжнародним контролем (без участі РФ, як деструктивної сили);
- Припинення підтримки перемир'я на Донбасі.

Точно сказати, скільки протримається режим, важко, але в жодному разі не більше як півроку. Активне втручання РФ і неадекватні дії диктатора можуть прискорити події. Усунення Лукашенка, в якому б вигляді воно не сталося, має відбуватися за посередництва ЄС. Вільна демократична Білорусь, орієнтована на європейські цінності, зможе стати надійним партнером Європи і надійно захистити її від східного хаосу.

Посилання

1. Незаконны рэфэрэндум 1996 г.: дэталёвы аналіз парушэньняў. *Гадавік Рады БНР*, 24.11.2017. Retrieved from <https://www.radabnr.org/belarus-referendum-1996-illegal-analysis/>
2. Договор о создании Союзного государства. (1999, Jan 12.). *Информационно-аналитический портал Союзного государства*, Retrieved from <https://soyuz.by/dogovor-o-sozdanii-soyuznogo-gosudarstva>
3. Синюк Екатерина, Чуденцов Владимир, (2012, Dec 19). Площадь-2010 глазами участников. Зачем они туда шли и почему протестовали?, *TUT.BY*, Retrieved from <https://news.tut.by/politics/325761.html?c>
4. ЦИК Беларуси опубликовал окончательные итоги выборов Президента. (2015, Oct 16). *БЕЛТА - Новости Беларуси*, Retrieved from <https://www.belta.by/politics/view/tsik-belarusi-utverdil-itogi-vyborov-prezidenta-166921-2015/>
5. Wolfson Yura, По итогам выборов в Беларуси. (2020, Aug 30). *Facebook*, Retrieved from https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3197003953682144&id=100001177119262
6. Новости, аналитика, инсайды по Беларуси. *Канал NEXTA*. Retrieved from https://t.me/s/nexa_tv
7. Министр обороны РБ Виктор Хренин обратился к белорусам. (2020, Aug 23). *YouTube, АТН: новости Беларуси и мира*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=oaTpYVZdBOw>

8. Активисты сообщают об отправке боевиков из ОРДЛО в Беларусь – СМИ. (2020, Aug 25). *Украинская правда*, Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/08/25/7264143/>
9. Любимцева Анна, (2020, Nov 16). Переломить оппозиционные настроения в Беларуси должен десант российских пропагандистов. Ну и как, получается? *Meduza*. Retrieved from <https://meduza.io/feature/2020/11/16/perelomit-oppozitsionnye-nastroeniya-v-belarusi-dolzhen-desant-rossiyskih-polittechnologov-nu-i-kak-poluchaetsya>
10. Yeliseyeu Andrei (2020, Nov 19). Pro-Kremlin Propaganda in Belarus: Classification of Narratives. *iSANS - International Strategic Action Network for Security*, Retrieved from <https://isans.org/analysis-en/reports-en/pro-kremlin-propaganda-in-belarus-classification-of-narratives.html>

Pavlo Homonaj
Social Transformation Group, Uzhgorod, Ukraine, pavlo.homonaj@gmail.com

Belarus - from Russian protectorate to epy independence

Abstract: *The article is devoted to an overview of the history, preconditions and course of the protests in Belarus, provides a forecast of the situation and recommendations for conflict management.*

Keywords: Belarus, mass protests, revolution, dictatorship, Russian aggression